ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
JULIANE KOKOTT
της 19ης Μαρτίου 2020[1]

Υπόθεση C-81/19

NG,
OH
κατά
SC Banca Transilvania SA

[αίτηση του Curtea de Apel Cluj (εφετείου Cluj, Ρουμανία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία των καταναλωτών – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές – Δάνειο σε ξένο νόμισμα – Ρήτρα περί συναλλαγματικής ισοτιμίας – Άρθρο 1, παράγραφος 2 – Συμβατική ρήτρα αποτελούσα έκφραση νομοθετικά κατοχυρωμένης γενικής αρχής – Άρθρο 6, παράγραφος 1 – Έννομες συνέπειες – Απάλειψη της καταχρηστικής ρήτρας – Σύμβαση που δεν μπορεί να εξακολουθήσει να υπάρχει χωρίς την καταχρηστική ρήτρα – Εξουσίες του εθνικού δικαστηρίου»

I. Εισαγωγή

1. Αντικείμενο της παρούσας αίτησης προδικαστικής αποφάσεως είναι για άλλη μια φορά η προστασία των καταναλωτών έναντι καταχρηστικών ρητρών σε συμβάσεις δανείου σε ξένο νόμισμα.

2. Η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης ρήτρα επιβάλλει στους ενάγοντες την εξόφληση δανείου που χορηγήθηκε σε ελβετικά φράγκα στο ίδιο νόμισμα. Ωστόσο, λόγω της σημαντικής υποτιμήσεως του ρουμανικού λέι –νομίσματος στο οποίο οι ενάγοντες εισπράττουν τα εισοδήματά τους–, το επιστρεπτέο για τους ενάγοντες ποσό σχεδόν διπλασιάστηκε κατά τα έτη που ακολούθησαν τη σύναψη της συμβάσεως δανείου.

3. Η προδικαστική παραπομπή δεν θέτει πλέον ρητώς το ζήτημα αρχής του κατά πόσον αυτός καθεαυτόν ο δανεισμός καταναλωτών σε ξένο νόμισμα μπορεί να θεωρηθεί σύμφωνος με το δίκαιο της Ένωσης. Πράγματι, μολονότι από τη μέχρι τούδε νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι, στην περίπτωση τέτοιων συμβάσεων δανείου, ο συναλλαγματικός κίνδυνος δεν μπορεί να επιβαρύνει αυτομάτως τον καταναλωτή, εξ αυτής συνάγεται επίσης ότι η πρακτική αυτή δεν είναι καθεαυτή αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης[2]. Αυτό που έχει σημασία κατά την ως άνω νομολογία είναι το κατά πόσον ο καταναλωτής ενημερώθηκε κατά τρόπο σαφή και κατανοητό για τον κίνδυνο αυτό[3].

1 Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

2 Το εν λόγω ζήτημα αρχής κρίθηκε με την απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 41)· βλ., συναφώς, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα N. Wahl στην υπόθεση Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:313, σημείο 2).

3 Βλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 40 και 41), της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 41), της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750, σκέψη 68), της 14ης Μαρτίου 2019, Dunai (C-118/17, EU:C:2019:207, σκέψη 48). Τούτο αποτελεί αντικείμενο του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος.

4. Αντιθέτως, στο επίκεντρο της υπό κρίση υποθέσεως βρίσκονται οι συνέπειες που πρέπει, ενδεχομένως, να συναγάγει το εθνικό δικαστήριο από τη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας συναλλαγματικού κινδύνου. Τούτο διότι, κατά το αιτούν δικαστήριο, όλες οι έννομες συνέπειες του καταχρηστικού χαρακτήρα που έχει προσδιορίσει μέχρι σήμερα η νομολογία συνεπάγονται υπέρμετρη επιβάρυνση για τον καταναλωτή. Παρόμοια νομικά προβλήματα αντιμετωπίζουν τα εθνικά δικαστήρια σε τρεις άλλες νυν εκκρεμούσες υποθέσεις [4].

II. Το νομικό πλαίσιο

Α. Το δίκαιο της Ένωσης

5. Το νομικό πλαίσιο σε επίπεδο δικαίου της Ένωσης καθορίζεται στην υπό κρίση υπόθεση από την οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (στο εξής: οδηγία 93/13) [5].

6. Η δωδέκατη και η δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/13 έχουν ως εξής:

«[(12)] [εκτιμώντας] ότι, παρ' όλα αυτά, ως έχουν σήμερα οι εθνικές νομοθεσίες, μόνον μερική εναρμόνιση είναι δυνατή· ότι, ιδίως, μόνον οι συμβατικές ρήτρες για τις οποίες δεν υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση αποτελούν το αντικείμενο της παρούσας οδηγίας· ότι έχει σημασία εν προκειμένω να δοθεί στα κράτη η δυνατότητα, τηρουμένης της συνθήκης, να παρέχουν υψηλότερο επίπεδο προστασίας στον καταναλωτή μέσω εθνικών διατάξεων αυστηρότερων από τις διατάξεις της παρούσας οδηγίας·

[(13)] ότι οι νομοθετι[κ]ές ή κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών που καθορίζουν, άμεσα ή έμμεσα, τους όρους των συμβάσεων με τους καταναλωτές θεωρείται ότι δεν περιέχουν καταχρηστικές ρήτρες· ότι, κατά συνέπεια, δεν χρειάζεται να υπάγονται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας οι ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και αρχές ή διατάξεις διεθνών συμβάσεων, στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η Κοινότητα· ότι, γι' αυτό τον λόγο, η έκφραση "νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου" που αναφέρονται στο άρθρο 1 παράγραφος 2 καλύπτει τους κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται κατά νόμο μεταξύ των συμβαλλομένων, εάν δεν έχει συμφωνηθεί άλλως·».

7. Το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 περιέχει την ακόλουθη ρύθμιση:

«Οι ρήτρες της σύμβασης που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και διατάξεις ή αρχές διεθνών συμβάσεων στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η Κοινότητα, ιδίως στον τομέα των μεταφορών, δεν υπόκεινται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας.»

8. Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής ορίζει τα εξής:

«Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.»

4 Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Szpunar στην υπόθεση Gómez del Moral Guasch (C-125/18, EU:C:2019:695), καθώς και στις υποθέσεις C-269/19, Banca B. (ΕΕ 2019, C 238, σ. 7), και C-346/19, Credit Europe Ipotecar IFN και Credit Europe Bank (ΕΕ 2019, C 288, σ. 19).

5 ΕΕ 1993, L 95, σ. 29.

9. Το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει ως ακολούθως:

«Η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.»

10. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας ορίζει:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και κατ[α]ναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

11. Το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προβλέπει τα ακόλουθα:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.»

Β. Το εθνικό δίκαιο

12. Όσον αφορά το εσωτερικό δίκαιο, σημαντικοί για την υπό κρίση υπόθεση είναι ο Codul civil (Αστικός Κώδικας) και ο Codul comercial (Εμπορικός Κώδικας), ως ίσχυαν κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως.

13. Το άρθρο 1578 του Αστικού Κώδικα, στο οποίο κατοχυρωνόταν η νομιναλιστική αρχή, είχε ως εξής:

«Η υποχρέωση που απορρέει από τη λήψη χρηματικού δανείου περιορίζεται πάντοτε στο αριθμητικό ποσόν που ορίζεται στη σύμβαση. Είτε υπάρξει αύξηση είτε μείωση της αξίας του νομίσματος πριν από τη λήξη της προθεσμίας καταβολής, ο οφειλέτης υποχρεούται να εξοφλήσει το ποσό του δανείου και οφείλει να το πράξει μόνο στο νόμιμο κατά τον χρόνο της καταβολής νόμισμα.»

14. Το άρθρο 41 του Εμπορικού Κώδικα είχε ως εξής:

«Όταν το νόμισμα που ορίζεται σε μια σύμβαση δεν είναι νόμιμο ή εμπορεύσιμο στην ημεδαπή και όταν η ισοτιμία του δεν έχει οριστεί από τα συμβαλλόμενα μέρη, η πληρωμή μπορεί να γίνει σε ημεδαπό νόμισμα, σύμφωνα με τη συναλλαγματική ισοτιμία που θα ισχύει κατά την καταληκτική ημερομηνία και στον τόπο πληρωμής, εάν δε στον τόπο αυτό δεν ισχύει συναλλαγματική ισοτιμία, σύμφωνα με την ισοτιμία της πιο κοντινής αγοράς, εκτός από την περίπτωση κατά την οποία η σύμβαση περιλαμβάνει ρήτρα περί "πραγματικής [τιμής]" ή άλλη παρόμοια.»

III. Τα πραγματικά περιστατικά και η διαφορά της κύριας δίκης

15. Σύμφωνα με τις διαπιστώσεις του αιτούντος δικαστηρίου, στις 31 Μαρτίου 2006, οι ενάγοντες της κύριας δίκης, ως καταναλωτές, συνήψαν με την SC Volksbank România SA (νυν Banca Transilvania) σύμβαση δανείου ύψους 90 000 ρουμανικών λέι (RON).

16. Στις 15 Οκτωβρίου 2008, τα μέρη συνήψαν δεύτερη δανειακή σύμβαση με σκοπό την αναχρηματοδότηση της συμβάσεως της 31ης Μαρτίου 2006. Αντικείμενο της συμβάσεως ήταν η χορήγηση δανείου σε ξένο νόμισμα ύψους 65 000 ελβετικών φράγκων (CHF). Τούτο αντιστοιχούσε σε περίπου 159 126 RON ή σε περίπου 33 488 ευρώ [6]. Οι ενάγοντες εισπράττουν τα εισοδήματά τους σε ρουμανικά λέι.

17. Το τμήμα 4, σημείο 1, των γενικών όρων συναλλαγών της δεύτερης δανειακής συμβάσεως προέβλεπε ότι «κάθε πληρωμή με βάση τη σύμβαση θα πραγματοποιείται στο νόμισμα του δανείου, με εξαίρεση τις περιπτώσεις που αναφέρονται ρητώς στους ειδικούς όρους ή στους γενικούς όρους» (στο εξής: επίμαχη ρήτρα).

18. Η υποτίμηση του ρουμανικού λέι και η ανατίμηση του ελβετικού φράγκου μεταξύ Οκτωβρίου 2008 και Απριλίου 2017 είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του επιστρεπτέου ποσού κατά 117 760 RON (περίπου 24 772 ευρώ).

19. Ως εκ τούτου, οι ενάγοντες άσκησαν αγωγή ενώπιον του Tribunalul Specializat Cluj (ειδικού πρωτοδικείου Cluj, Ρουμανία). Υποστηρίζουν ότι η τράπεζα δεν εκπλήρωσε επαρκώς τις υποχρεώσεις ενημερώσεως που υπείχε όσον αφορά τον συναλλαγματικό κίνδυνο. Επιπλέον, λόγω της αναλήψεως του κινδύνου αυτού, διατείνονται ότι περιήλθαν σε δυσανάλογα μειονεκτική θέση. Συνεπώς, οι ενάγοντες ζητούν, κατ' ουσίαν, το πάγωμα της συναλλαγματικής ισοτιμίας ως είχε κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως.

20. Η εναγομένη αντιτείνει ότι η επίμαχη ρήτρα στηρίζεται στη νομιναλιστική αρχή που κατοχυρώνεται στο άρθρο 1578 του Αστικού Κώδικα και ότι, επομένως, βάσει του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, δεν δύναται να υποβληθεί σε έλεγχο καταχρηστικότητας.

21. Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο απέρριψε την αγωγή. Ειδικότερα, έκρινε μεν ότι η επίμαχη ρήτρα υπέκειτο σε έλεγχο ουσίας. Πλην όμως διαπίστωσε ότι η τράπεζα είχε επαρκώς εκπληρώσει τις υποχρεώσεις ενημερώσεως που υπείχε. Τούτο διότι δεν μπορούσε να προβλέψει τις σημαντικές διακυμάνσεις της συναλλαγματικής ισοτιμίας.

22. Κατόπιν εφέσεων που άσκησαν αμφότεροι οι διάδικοι, η διαφορά εκκρεμεί πλέον ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, του Curtea de Apel Cluj (εφετείου Cluj, Ρουμανία). Το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 93/13 όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής της, τις υποχρεώσεις ενημερώσεως που υπέχουν οι επαγγελματίες και τις έννομες συνέπειες που απορρέουν από τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα της οικείας ρήτρας.

IV. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

23. Με διάταξη της 27ης Δεκεμβρίου 2018, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο την 1η Φεβρουαρίου 2019, το Curtea de Apel Cluj (εφετείο Cluj) υπέβαλε στο Δικαστήριο, δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1. Έχει το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ την έννοια ότι δεν αντιτίθεται στην εξέταση, όσον αφορά τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα, συμβατικής ρήτρας που απηχεί κανόνα ενδοτικού δικαίου από τον οποίο τα μέρη μπορούσαν να παρεκκλίνουν, πλην όμως εν προκειμένω δεν παρεξέκλιναν δεδομένου ότι δεν υπήρξε διαπραγμάτευση ως προς αυτήν, όπως στην προκειμένη περίπτωση της ρήτρας η οποία επιβάλλει την εξόφληση του δανείου στο ίδιο αλλοδαπό νόμισμα στο οποίο χορηγήθηκε το δάνειο;

6 Συναλλαγματική ισοτιμία που ίσχυε κατά την ημερομηνία υπογραφής της συμβάσεως, στις 31 Μαρτίου 2008.

2. Δύναται να υποστηριχθεί ευλόγως ότι, σε πλαίσιο εντός του οποίου, κατά τη χορήγηση δανείου σε αλλοδαπό εθνικό νόμισμα, δεν προσκομίστηκαν στον καταναλωτή υπολογισμοί/προβλέψεις όσον αφορά τον οικονομικό αντίκτυπο τον οποίο θα έχει ενδεχόμενη διακύμανση της συναλλαγματικής ισοτιμίας όσον αφορά τις συνολικές υποχρεώσεις πληρωμών εκ της συμβάσεως, η ρήτρα αυτή, κατά την οποία ο καταναλωτής αναλαμβάνει πλήρως τον συναλλαγματικό κίνδυνο (δυνάμει της νομιναλιστικής αρχής), είναι σαφής και κατανοητή και ότι ο επαγγελματίας/η τράπεζα εκπλήρωσε καλόπιστα την υποχρέωση ενημέρωσης του αντισυμβαλλομένου του σε πλαίσιο εντός του οποίου ο μέγιστος βαθμός χρέωσης των καταναλωτών που ορίζεται από την Εθνική τράπεζα της Ρουμανίας υπολογίστηκε με βάση τη συναλλαγματική ισοτιμία η οποία ίσχυε την ημερομηνία της χορήγησης του δανείου;

3. Πρέπει να γίνει δεκτό ότι η οδηγία 93/13 και η σχετική νομολογία, καθώς και η αρχή της αποτελεσματικότητας, αντιτίθενται, κατόπιν της κήρυξης του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας σχετικά με την επιβολή του βάρους του συναλλαγματικού κινδύνου, στο ενδεχόμενο η σύμβαση να εξακολουθεί να ισχύει άνευ μεταβολής; Ποια θα ήταν μια πιθανή τροποποίηση προκειμένου να μην εφαρμοσθεί η καταχρηστική ρήτρα και να τηρηθεί η αρχή της αποτελεσματικότητας;»

24. Στο πλαίσιο της προδικαστικής διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου, οι ενάγοντες, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, η Ρουμανία και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπέβαλαν γραπτές παρατηρήσεις. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 6ης Φεβρουαρίου 2020, παρέστησαν οι ενάγοντες και η εναγομένη της κύριας δίκης, η Ρουμανία και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

V. Νομική εκτίμηση

25. Τα τρία προδικαστικά ερωτήματα αφορούν τρία διαδοχικά στάδια ελέγχου που πραγματοποιεί δικαστήριο κράτους μέλους κατά τον έλεγχο της ουσίας των προδιατυπωμένων συμβατικών ρητρών δυνάμει της οδηγίας 93/13.

26. Το πρώτο προδικαστικό ερώτημα αφορά το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 (υπό Α).

27. Εν συνεχεία, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν η επίμαχη ρήτρα είναι διατυπωμένη «κατά τρόπο σαφή και κατανοητό» κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας. Δεδομένου ότι τα κριτήρια για τον έλεγχο αυτόν έχουν ήδη διαμορφωθεί από το Δικαστήριο στις υποθέσεις Andriciuc[7] και Lupean[8] και δη σε σχέση με ρήτρες σε μεγάλο βαθμό παρεμφερείς με την επίμαχη, αρκεί, συναφώς, μια σύντομη παραπομπή στην υφιστάμενη νομολογία (υπό Β).

28. Η υπόθεση επικεντρώνεται ακολούθως στις έννομες συνέπειες που συνεπάγεται, ενδεχομένως, η διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα της επίμαχης ρήτρας (υπό Γ).

Α. Επί του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας 93/13 (πρώτο προδικαστικό ερώτημα)

29. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν συμβατική ρήτρα η οποία αποτελεί έκφραση νομοθετικά κατοχυρωμένης γενικής αρχής υπόκειται στις διατάξεις της οδηγίας 93/13.

7 Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703).

8 Διάταξη της 22ας Φεβρουαρίου 2018, Lupean (C-119/17, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2018:103).

30. Συγκεκριμένα, κατά το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας οι συμβατικές ρήτρες που «απηχούν» νομοθετική ή κανονιστική διάταξη «αναγκαστικού δικαίου». Ως προς το ζήτημα αυτό, το αιτούν δικαστήριο, το οποίο έχει συναφώς την αποκλειστική αρμοδιότητα να προβεί στην εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών[9], διαπίστωσε ότι η επίμαχη συμβατική ρήτρα αποτελεί έκφραση της νομιναλιστικής αρχής που κατοχυρώνεται στο άρθρο 1578 του Αστικού Κώδικα.

31. Για τον λόγο αυτό, το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες όσον αφορά την υπαγωγή της ρήτρας αυτής στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας.

1. Το γράμμα του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13

32. Συναφώς, προβληματισμό δημιουργεί στο αιτούν δικαστήριο ιδίως το γεγονός ότι το άρθρο 1578 του Αστικού Κώδικα δεν αποτελεί επιτακτική διάταξη και, ως εκ τούτου, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μη «αναγκαστικού δικαίου» διάταξη κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει στο πλαίσιο αυτό τις ασάφειες στην απόδοση της οδηγίας στη ρουμανική γλώσσα. Πράγματι, ενώ για παράδειγμα στο γερμανικό κείμενο του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας γίνεται χρήση του όρου «bindend [δεσμευτικός]», ο οποίος μπορεί να περιλαμβάνει διατάξεις τόσο αναγκαστικού όσο και ενδοτικού δικαίου, ο χρησιμοποιούμενος στο ρουμανικό κείμενο όρος «obligatorii» φαίνεται να δηλώνει στο ρουμανικό δίκαιο μόνο διατάξεις αναγκαστικού δικαίου.

33. Εντούτοις, από την όλη οικονομία της οδηγίας προκύπτει σαφώς ότι ο όρος «δεσμευτικός» δεν παραπέμπει στην παραδοσιακή διάκριση του αστικού δικαίου μεταξύ διατάξεων αναγκαστικού δικαίου (και επομένως «δεσμευτικών») και διατάξεων ενδοτικού δικαίου (και επομένως «προαιρετικών»). Πρέπει συναφώς να υπομνησθεί ότι οι έννοιες που χρησιμοποιούνται στην οδηγία 93/13 ανάγονται στο δίκαιο της Ένωσης και πρέπει, κατά συνέπεια, να ερμηνεύονται αυτοτελώς[10]. Ως εκ τούτου, η έννοια του όρου «obligatorii» στο ρουμανικό δίκαιο δεν είναι καθοριστική για την ερμηνεία του όρου αυτού όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13. Αντιθέτως, όπως προκύπτει από τη δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας, η έννοια αυτή καλύπτει επίσης όλους τους κανόνες ενδοτικού δικαίου που εφαρμόζονται, σύμφωνα με τον νόμο, μεταξύ των συμβαλλομένων, εάν δεν έχει συμφωνηθεί άλλως[11].

34. Κατά τα λοιπά, το γεγονός ότι, κατά τη σύναψη της συμβάσεως, στα συμβαλλόμενα μέρη δεν παρασχέθηκε πράγματι η δυνατότητα να παρεκκλίνουν από τη διάταξη δεν επηρεάζει την απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα. Τούτο αποτελεί προϋπόθεση και όχι κριτήριο αποκλεισμού της δυνατότητας εφαρμογής της οδηγίας 93/13. Διαφορετικά δεν θα υφίστατο καμία συμβατική ρήτρα κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13. Πράγματι, η διάταξη αυτή απαιτεί η οικεία ρήτρα να μην «απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης».

35. Διαπιστώνεται συνεπώς ότι ακόμη και μια ενδοτικού δικαίου νομοθετική διάταξη, όπως παραδείγματος χάριν το άρθρο 1578 του Αστικού Κώδικα, μπορεί, καταρχήν, να συνιστά διάταξη «αναγκαστικού δικαίου» κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13.

9 Βλ. απόφαση της 3ης Απριλίου 2019, Aqua Med (C-266/18, EU:C:2019:282, σκέψη 32 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

10 Αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 37), και της 26ης Φεβρουαρίου 2015, Matei (C-143/13, EU:C:2015:127, σκέψη 50).

11 Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 29).

2. Η έννοια και ο σκοπός της εξαιρέσεως από το πεδίο εφαρμογής που προβλέπεται στο άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13

36. Εντούτοις, από τα ανωτέρω δεν συνάγεται κατ' ανάγκην το συμπέρασμα ότι μια συμβατική ρήτρα όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας.

37. Αντιθέτως, κατά πάγια νομολογία, προκειμένου να εξακριβώσει αν μια συμβατική ρήτρα υπόκειται δυνάμει του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 σε έλεγχο ουσίας, το Δικαστήριο προβαίνει επίσης σε τελεολογικής φύσεως εκτιμήσεις.

38. Συγκεκριμένα, κατά τη νομολογία, η εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 δικαιολογείται από το τεκμήριο ότι ο εθνικός νομοθέτης έχει προβεί σε εξισορρόπηση του συνόλου των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών ως προς ορισμένες συμβάσεις και ότι, ως εκ τούτου, οι νομοθετικές διατάξεις δεν περιέχουν κατά κανόνα καταχρηστικές ρήτρες [12].

39. Φρονώ ότι τούτο δεν στηρίζεται απλώς στην ιδέα ότι ο έλεγχος καταχρηστικότητας θα ήταν περιττός σε τέτοιες περιπτώσεις. Τούτο μάλλον αποσκοπεί επίσης στον αποκλεισμό της ανεπίτρεπτης παρεμβάσεως στις αρμοδιότητες των κρατών μελών. Πράγματι, όπως προκύπτει από τη δωδέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/13, η οδηγία δεν αποσκοπεί στην εναρμόνιση του εθνικού αστικού δικαίου στον τομέα των απαγορευμένων δικαιοπραξιών. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ούτε το κύριο αντικείμενο της συμβάσεως ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της παροχής μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ουσιαστικού ελέγχου, σύμφωνα με το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13. Πράγματι, τα ζητήματα αυτά ρυθμίζονται συνήθως από τον εθνικό νομοθέτη στις διατάξεις του Αστικού Κώδικα περί δικαιοπραξιών που είναι άκυρες λόγω του περιεχομένου τους.

40. Βεβαίως, τούτο ενδέχεται να έχει ως αποτέλεσμα να μην μπορεί να αμφισβητηθεί συμβατική διάταξη που θα έπρεπε να θεωρηθεί καταχρηστική σύμφωνα με τα κριτήρια του άρθρου 3 της οδηγίας 93/13, στο μέτρο που ο εθνικός νομοθέτης επιτρέπει ρητώς έναν τέτοιον όρο στις συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές. Εντούτοις, πίσω από αυτό κρύβεται εντέλει το ερώτημα μήπως θα ήταν σκόπιμο να περιοριστεί ή και να απαγορευθεί, στο σύνολό της, η χορήγηση δανείων σε ξένο νόμισμα στους καταναλωτές στο επίπεδο της Ένωσης. Ωστόσο, τούτο δεν συμβαίνει, εν πάση περιπτώσει, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του δικαίου της Ένωσης [13].

41. Εντούτοις, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η εκτίμηση ότι ο νομοθέτης προτίθεται να εγκαθιδρύσει, μέσω νομοθετικών διατάξεων, εύλογη ισορροπία μεταξύ των συμφερόντων που διακυβεύονται στην επίμαχη συμβατική σχέση, αποτελεί τεκμήριο [14]. Το τεκμήριο αυτό μπορεί, καταρχήν, να ανατραπεί [15].

42. Επομένως, από τον ουσιαστικό έλεγχο αποκλείονται μόνον οι ρήτρες που απηχούν νομοθετικές διατάξεις ειδικώς θεσπισθείσες για το συγκεκριμένο είδος συμβάσεως ή που έχουν εφαρμογή επ' αυτού δυνάμει κανόνα περί παραπομπής. Πράγματι, μόνον κατά το μέτρο που ο εθνικός νομοθέτης είχε κατά κάποιον τρόπο υπ' όψιν την ειδική περίπτωση των συμβαλλομένων μερών μπορούσε να προβεί σε δίκαιη εξισορρόπηση των εμπλεκομένων συμφερόντων [16].

12 Αποφάσεις της 21ης Μαρτίου 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180, σκέψη 28), και της 3ης Απριλίου 2019, Aqua Med (C-266/18, EU:C:2019:282, σκέψη 33). Βλ., επίσης, δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας.

13 Τούτο φανερώνει ιδίως η ύπαρξη της οδηγίας 2014/17/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις συμβάσεις πίστωσης για καταναλωτές για ακίνητα που προορίζονται για κατοικία, η οποία περιέχει, στο άρθρο 23, κανόνες σχετικά με την ελάχιστη προστασία των καταναλωτών κατά τη σύναψη δανείων σε ξένο νόμισμα, οι οποίοι πρέπει να μεταφερθούν από τα κράτη μέλη στο εσωτερικό τους δίκαιο. Η οδηγία αυτή δεν έχει εφαρμογή ratione temporis στη διαφορά της κύριας δίκης.

14 Απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψη 61).

15 Πρβλ. αποφάσεις της 21ης Μαρτίου 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180, σκέψεις 27 και 28), της 3ης Απριλίου 2019, Aqua Med (C-266/18, EU:C:2019:282, σκέψη 36).

16 Βλ. απόφαση της 21ης Μαρτίου 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180, σκέψεις 27 και 29).

43. Το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι οι διατάξεις γενικού χαρακτήρα δεν καλύπτονται αυτομάτως από το τεκμήριο ότι έχουν αποτελέσει αντικείμενο ειδικής εκτιμήσεως του νομοθέτη προς επίτευξη της ισορροπίας αυτής [17].

44. Ασφαλώς, με τον τρόπο αυτό το κανονιστικό περιεχόμενο μιας εθνικής διατάξεως υποβάλλεται εμμέσως σε έλεγχο καταχρηστικού χαρακτήρα. Ωστόσο, αυτό δεν συνιστά ανεπίτρεπτη παρέμβαση στις αρμοδιότητες των κρατών μελών, δεδομένου ότι η επίμαχη διάταξη μπορεί να εξακολουθήσει να εφαρμόζεται στα άλλα πεδία εφαρμογής της. Πράγματι, οι εκτιμήσεις δυνάμει της οδηγίας 93/13 ισχύουν αποκλειστικά για τις συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές.

45. Στο πλαίσιο αυτό, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει αν, με το άρθρο 1578 του Αστικού Κώδικα, ο νομοθέτης προσπάθησε να επιτύχει εύλογη ισορροπία μεταξύ των συμφερόντων των επαγγελματιών και των καταναλωτών.

46. Υπενθυμίζεται συναφώς ότι, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Ρουμανική Κυβέρνηση υπογράμμισε ότι η διάταξη αυτή δεν είναι ειδικώς προσαρμοσμένη στις συμβάσεις καταναλωτικής πίστεως. Η αρχή που διαπνέει τη ρύθμιση του άρθρου 1578 του Αστικού Κώδικα είναι αυτή των ισότιμων αντισυμβαλλομένων. Σύμφωνα με τη Ρουμανική Κυβέρνηση, στον νέο Αστικό Κώδικα δεν περιλαμβάνεται πλέον τέτοια ρύθμιση, αλλά αντιθέτως προβλέπονται ειδικές διατάξεις σχετικά με τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστεως.

47. Στην περίπτωση κατά την οποία, βάσει των ανωτέρω, το αιτούν δικαστήριο καταλήξει κατόπιν ελέγχου στο συμπέρασμα ότι η διάταξη αυτή δεν αποσκοπεί στην επίτευξη ισορροπίας μεταξύ των συμφερόντων των καταναλωτών και των επαγγελματιών, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι το τεκμήριο ανατράπηκε. Σε αυτήν την περίπτωση, η μη διενέργεια ελέγχου επί της ουσίας δεν δικαιολογείται.

3. Ενδιάμεσο συμπέρασμα

48. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι συμβατική ρήτρα η οποία αποτελεί έκφραση νομοθετικά κατοχυρωμένης γενικής αρχής υπόκειται στις διατάξεις της οδηγίας αυτής, εκτός αν ο εθνικός νομοθέτης είχε την πρόθεση, μέσω της θεσπίσεως της οικείας νομοθετικής διατάξεως, να εξισορροπήσει το σύνολο των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών όσον αφορά το επίμαχο είδος συμβάσεως. Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να προβεί, συναφώς, στις αναγκαίες διαπιστώσεις.

Β. Επί των απαιτήσεων περί διατυπώσεως της συμβατικής ρήτρας «κατά τρόπο σαφή και κατανοητό» και περί καλής πίστεως (δεύτερο προδικαστικό ερώτημα)

49. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί, αφενός, αν μια συμβατική ρήτρα δυνάμει της οποίας ο συναλλαγματικός κίνδυνος βαρύνει εντέλει αποκλειστικά τον καταναλωτή μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει διατυπωθεί «κατά τρόπο σαφή και κατανοητό», κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, αν δεν προσκομίστηκαν στον καταναλωτή υπολογισμοί από τους οποίους να προκύπτουν οι επιπτώσεις που ενδέχεται να έχουν οι διακυμάνσεις της συναλλαγματικής ισοτιμίας στις δόσεις που οφείλει. Αφετέρου, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν μια τέτοια ρήτρα πρέπει να θεωρηθεί αντίθετη προς την καλή πίστη όταν ο μέγιστος βαθμός χρεώσεως των καταναλωτών, στη βάση του οποίου διενεργείται ο έλεγχος της φερεγγυότητας, καθορίζεται αποκλειστικά με βάση τη συναλλαγματική ισοτιμία που ίσχυε κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως.

17 Απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψη 61).

50. Το ερώτημα αυτό είναι κρίσιμο μόνο σε περίπτωση που το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι έχει εφαρμογή η οδηγία 93/13. Πράγματι, ο έλεγχος μια ρήτρας υπό το πρίσμα των απαιτήσεων διαφάνειας του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 προϋποθέτει, σε κάθε περίπτωση, ότι αυτή εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας.

51. Η εξέταση των απαιτήσεων διαφάνειας έχει ιδιαίτερη σημασία όταν πρόκειται για ρήτρες όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη. Συγκεκριμένα, από τη νομολογία προκύπτει, συναφώς, ότι ρήτρα κατά την οποία δάνειο συνομολογηθέν σε ξένο νόμισμα πρέπει να εξοφληθεί στο νόμισμα αυτό αφορά, ενδεχομένως, το «κύριο αντικείμενο της συμβάσεως», κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13[18]. Σύμφωνα δε με τη διάταξη αυτή, μια τέτοια ρήτρα μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ελέγχου της καταχρηστικότητάς της μόνον εφόσον δεν είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό[19].

52. Τα κριτήρια βάσει των οποίων πρέπει να κρίνεται αν μια ρήτρα πρέπει, πρώτον, να θεωρείται ως σαφής και κατανοητή κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχουν ήδη διατυπωθεί από το Δικαστήριο σε σχέση με ρήτρες παρόμοιες με την επίμαχη εν προκειμένω.

53. Σύμφωνα με εν λόγω κριτήρια, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, ιδίως, αν οι παρασχεθείσες από τον επαγγελματία πληροφορίες παρείχαν στον καταναλωτή τη δυνατότητα να εκτιμήσει τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει στις δόσεις του δανείου μια σοβαρή υποτίμηση του νομίσματος στο οποίο εισπράττει τα εισοδήματά του και τυχόν αύξηση του επιτοκίου του ξένου νομίσματος. Ειδικότερα, ο επαγγελματίας οφείλει να ενημερώνει ρητώς τον καταναλωτή για το ότι, συνάπτοντας σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα, εκτίθεται σε ορισμένο συναλλαγματικό κίνδυνο στον οποίο ενδέχεται να δυσκολευτεί οικονομικά να αντεπεξέλθει σε περίπτωση υποτιμήσεως του νομίσματος στο οποίο εισπράττει τα εισοδήματά του[20].

54. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να εξακριβώσει αν ο επαγγελματίας ενημέρωσε συναφώς τον καταναλωτή για το σύνολο των κρίσιμων περιστάσεων τις οποίες μπορούσε να γνωρίζει ο πρώτος κατά τον χρόνο αυτόν και οι οποίες μπορούσαν να επηρεάσουν τη μεταγενέστερη εκτέλεση της εν λόγω συμβάσεως[21]. Συναφώς, η νομολογία απαιτεί να λαμβάνεται υπόψη το σύνολο των περιστάσεων της υποθέσεως της κύριας δίκης και ιδίως η εξειδίκευση και οι γνώσεις της τράπεζας σχετικά με τις πιθανές διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών και τους εγγενείς κινδύνους της συνομολογήσεως δανείου σε ξένο νόμισμα[22].

55. Μολονότι, στο πλαίσιο αυτό, δεν μπορεί να αναμένεται από τον επαγγελματία να προβλέπει ή να υπολογίζει τη συγκεκριμένως χωρήσασα υποτίμηση του επίμαχου νομίσματος που επέρχεται μεταγενέστερα, τούτο δεν τον απαλλάσσει από τις εκτεταμένες υποχρεώσεις του για παροχή πληροφοριών ως προς τους δυνητικούς κινδύνους των διακυμάνσεων της συναλλαγματικής ισοτιμίας και ως προς το γεγονός ότι οι κίνδυνοι αυτοί βαρύνουν αποκλειστικά τον δανειολήπτη.

18 Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 41), και διάταξη της 22ας Φεβρουαρίου 2018, Lupean (C-119/17, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2018:103, σκέψη 21).

19 Βλ. αποφάσεις της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750, σκέψη 68), της 14ης Μαρτίου 2019, Dunai (C-118/17, EU:C:2019:207, σκέψη 48).

20 Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 50), και διάταξη της 22ας Φεβρουαρίου 2018, Lupean (C-119/17, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2018:103, σκέψη 25).

21 Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 54), και διάταξη της 22ας Φεβρουαρίου 2018, Lupean (C-119/17, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2018:103, σκέψη 27).

22 Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 56), και διάταξη της 22ας Φεβρουαρίου 2018, Lupean (C-119/17, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2018:103, σκέψη 29).

56. Όσον αφορά, δεύτερον, το ζήτημα αν μια ρήτρα, παρά την απαίτηση καλής πίστεως, δημιουργεί σημαντική και αδικαιολόγητη ανισορροπία εις βάρος του καταναλωτή, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι το εθνικό δικαστήριο οφείλει ιδίως να εξακριβώσει αν ο επαγγελματίας, συναλλασσόμενος κατά τρόπο έντιμο και δίκαιο με τον καταναλωτή, μπορούσε ευλόγως να αναμένει ότι ο καταναλωτής θα δεχόταν τέτοια ρήτρα κατόπιν ατομικής διαπραγματεύσεως[23].

57. Βάσει της αναλύσεως που προηγήθηκε, μια έντιμη και δίκαιη συναλλαγή περιλαμβάνει ιδίως την πλήρη ενημέρωση του καταναλωτή σχετικά με τους ενδεχόμενους κινδύνους. Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει αν η αναφορά στον μέγιστο βαθμό χρεώσεως ήταν εν προκειμένω ικανή να συγκαλύψει τους κινδύνους. Συγκεκριμένα, εφόσον ο μέγιστος βαθμός χρεώσεως υπολογίζεται βάσει της συναλλαγματικής ισοτιμίας κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως, πρέπει επίσης να επισημανθεί στον καταναλωτή, σύμφωνα με την ανάλυση που προηγήθηκε, ότι η τήρηση του ορίου αυτού δεν προδικάζει το κατά πόσον θα μπορέσει να εκπληρώσει τις οικονομικές υποχρεώσεις του σε περίπτωση υποτιμήσεως του νομίσματος.

58. Αν το εθνικό δίκαιο προβλέπει επιτακτικώς ένα τέτοιο όριο, ενδεχόμενος περιορισμός της εκτιμήσεως κατά τρόπο στατικό στη συναλλαγματική ισοτιμία που ισχύει κατά τη χορήγηση του δανείου θα μπορούσε μάλιστα να θεωρηθεί και ως καταστρατήγηση του ορίου αυτού.

59. Κατά συνέπεια, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η προβλεπόμενη στο άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 επιταγή περί διατυπώσεως, κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, μιας περιεχόμενης σε σύμβαση δανείου που συνομολογήθηκε σε ξένο νόμισμα συμβατικής ρήτρας, η οποία επιρρίπτει εντέλει στον καταναλωτή τον συναλλαγματικό κίνδυνο, προϋποθέτει ότι ο καταναλωτής ενημερώνεται διεξοδικά για τις ενδεχομένως σημαντικές οικονομικές επιπτώσεις μιας τέτοιας ρήτρας για τις οικονομικές του υποχρεώσεις. Τούτο ισχύει ανεξαρτήτως του αν η πράγματι επελθούσα υποτίμηση του επίμαχου νομίσματος μπορούσε να προβλεφθεί ήδη κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως. Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να προβεί, συναφώς, στις αναγκαίες διαπιστώσεις.

Γ. Επί των εννόμων συνεπειών της διαπιστώσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας (τρίτο προδικαστικό ερώτημα)

60. Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί ποιες συνέπειες πρέπει, ενδεχομένως, να συναγάγει από τη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας στην υπό κρίση υπόθεση, προκειμένου να διασφαλίσει την πλήρη ισχύ των δικαιωμάτων των καταναλωτών.

61. Συγκεκριμένα, κατά την άποψή του, όλες οι λύσεις που έχει διαμορφώσει μέχρι σήμερα η νομολογία οδηγούν σε δυσανάλογη επιβάρυνση του καταναλωτή. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά μεν ότι μια ενδεδειγμένη λύση θα μπορούσε να συνίσταται στο πάγωμα της συναλλαγματικής ισοτιμίας ως είχε κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως. Διατηρεί εντούτοις αμφιβολίες ως προς το αν μια τέτοια προσέγγιση αντιβαίνει στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 και στη σχετική με τη διάταξη αυτή νομολογία.

62. Δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται, καταρχήν, να κηρύσσουν ανεφάρμοστη μια καταχρηστική ρήτρα και να διατηρούν σε ισχύ την υπόλοιπη σύμβαση. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως τονίσει ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν έχουν συναφώς την εξουσία να προσαρμόζουν τη σύμβαση τροποποιώντας το

23 Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 57), και διάταξη της 22ας Φεβρουαρίου 2018, Lupean (C-119/17, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2018:103, σκέψη 30).

περιεχόμενο μιας τέτοιας ρήτρας [24]. Κατά τη νομολογία, η απάλειψη της καταχρηστικής ρήτρας αντικαθιστά την τυπική ισορροπία που εισάγει η σύμβαση μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων με ουσιαστική ισορροπία, ικανή να αποκαταστήσει τη μεταξύ τους ισότητα [25].

63. Η απλή απάλειψη καταχρηστικής ρήτρας τελεί ασφαλώς υπό τον όρο ότι η σύμβαση μπορεί ευλόγως να εξακολουθήσει να υφίσταται χωρίς αυτήν. Αν, κατόπιν ελέγχου, το εθνικό δικαστήριο καταλήξει αντιθέτως στο συμπέρασμα ότι δεν είναι εφικτή η απάλειψη της ρήτρας χωρίς να αντικατασταθεί, οφείλει, καταρχήν, να ακυρώσει τη σύμβαση στο σύνολό της και να διατάξει την εκατέρωθεν επιστροφή των παροχών [26].

64. Ωστόσο, ενδέχεται να υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες η ακύρωση της συμβάσεως συνεπάγεται ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες για τον καταναλωτή. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, τούτο μπορεί να συμβαίνει ιδίως σε περιπτώσεις δανειακών συμβάσεων όπως η επίμαχη εν προκειμένω. Πράγματι, σε μια τέτοια περίπτωση η ακύρωση της συμβάσεως θα είχε καταρχήν ως συνέπεια να καταστεί αμέσως απαιτητό το υπολειπόμενο οφειλόμενο ποσό του δανείου, σε έκταση η οποία ενδέχεται να υπερβαίνει τις οικονομικές δυνατότητες του καταναλωτή [27].

65. Εν προκειμένω, το εθνικό δικαστήριο εκτιμά ότι δεν είναι δυνατόν να απαλειφθεί η επίμαχη ρήτρα χωρίς να αντικατασταθεί. Θεωρεί, εντούτοις, ότι αποκλείεται επίσης η ακύρωση της συμβάσεως, διότι τούτο θα συνεπαγόταν ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες για τον καταναλωτή. Πράγματι, υπάρχει κίνδυνος ο καταναλωτής να πρέπει να επιστρέψει το σύνολο του δανείου εφάπαξ. Δεδομένου ότι η ονομαστική αξία της εκκρεμούσας οφειλής εκφράζεται σε ελβετικά φράγκα, το δάνειο θα έπρεπε επιπλέον να εξοφληθεί στην τρέχουσα συναλλαγματική ισοτιμία. Με τον τρόπο αυτό, ο καταναλωτής θα τιμωρούνταν διπλά.

66. Σε τέτοιες περιπτώσεις, το Δικαστήριο έχει δεχθεί μέχρι τώρα τη δυνατότητα αντικαταστάσεως μιας καταχρηστικής ρήτρας με ενδοτικού δικαίου εθνική διάταξη ή με κανονιστική διάταξη που εφαρμόζεται σε περίπτωση σχετικής συμφωνίας των συμβαλλομένων [28]. Πράγματι, η εφαρμογή μιας τέτοιας νομοθετικής ή κανονιστικής διατάξεως θα έχει κατά κανόνα ως συνέπεια την αποκατάσταση της συμβατικής ισορροπίας μεταξύ των αμοιβαίων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μερών [29].

67. Ωστόσο, ούτε αυτό φαίνεται να αποτελεί λύση εν προκειμένω. Συγκεκριμένα, το άρθρο 1578 του Αστικού Κώδικα, το οποίο το αιτούν δικαστήριο θεωρεί ως τη μόνη διάταξη που μπορεί να έχει εφαρμογή συναφώς, δεν θα ήταν κατάλληλο να αντικαταστήσει την επίμαχη ρήτρα.

68. Συγκεκριμένα, πρώτον, το άρθρο 1578 του Αστικού Κώδικα αποτελεί διάταξη με κατ' ουσίαν πανομοιότυπο περιεχόμενο με αυτό της επίμαχης ρήτρας. Θα ήταν, επομένως, παράλογο να αντικατασταθεί η εν λόγω ρήτρα με τη διάταξη αυτή. Δεύτερον, το Δικαστήριο έκρινε ότι για την κάλυψη κενού προκρίνονται μόνον εκείνες οι νομοθετικές διατάξεις που απηχούν την ισορροπία που

24 Αποφάσεις της 14ης Ιουνίου 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, σκέψη 73), της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 77), και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 53).

25 Αποφάσεις της 14ης Ιουνίου 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, σκέψη 40), της 14ης Μαρτίου 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, σκέψη 45), της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 80), και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψεις 56 και 59).

26 Πρβλ. αποφάσεις της 14ης Μαρτίου 2019, Dunai (C-118/17, EU:C:2019:207, σκέψεις 48 και 52), και της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψεις 44 και 45).

27 Αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 83 και 84), και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 58).

28 Βλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 80), της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψεις 56 και 59), και της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψη 58).

29 Αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 82), και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 57).

θέλησε να καθιερώσει ο εθνικός νομοθέτης μεταξύ του συνόλου των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών ορισμένων συμβάσεων [30]. Εντούτοις, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Ρουμανική Κυβέρνηση υποστήριξε ότι ο σκοπός τον οποίο επιδίωξε ο νομοθέτης θεσπίζοντας το άρθρο 1578 του Αστικού Κώδικα δεν ήταν η επίτευξη ισορροπίας συμφερόντων μεταξύ των συμβαλλομένων μιας συμβάσεως καταναλωτικής πίστεως [31].

69. Από την υφιστάμενη νομολογία συνάγεται, επομένως, μόνον τι *δεν* πρέπει να πράξει το εθνικό δικαστήριο σε περιπτώσεις όπως η υπό κρίση: δεν μπορεί να δεχθεί ότι ο καταναλωτής δεσμεύεται από την καταχρηστική ρήτρα [32], ούτε όμως να αντικαταστήσει την εν λόγω ρήτρα με νομοθετική διάταξη όπως αυτή του άρθρου 1578 του Αστικού Κώδικα, αν η διάταξη αυτή δεν εξασφαλίζει εύλογη ισορροπία μεταξύ των συμφερόντων του επαγγελματία και του καταναλωτή. Επιπλέον, δεν μπορεί να προσαρμόσει τη σύμβαση διά της τροποποιήσεως του περιεχομένου της καταχρηστικής ρήτρας ούτε όμως να την ακυρώσει στο σύνολό της [33].

70. Αντιθέτως, η νομολογία δεν απαντά στο ερώτημα τι *μπορεί* να πράξει το εθνικό δικαστήριο στην περίπτωση αυτή [34].

71. Η Ρουμανική Κυβέρνηση υποστήριξε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ότι το ρουμανικό δίκαιο αναγνωρίζει, καταρχήν, στον δικαστή την εξουσία να καλύπτει τα κενά της συμβάσεως με ρύθμιση που να τα συμπληρώνει. Ειδικότερα, στις περιπτώσεις στις οποίες εκλείπει το δικαιοπρακτικό θεμέλιο, η σύμβαση μπορεί να προσαρμοστεί κατά τον τρόπο αυτό.

72. Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, το εθνικό δικαστήριο που διαπιστώνει τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας ρήτρας πρέπει να συναγάγει όλες τις συνέπειες που, κατά το εθνικό δίκαιο, απορρέουν από τη διαπίστωση αυτή, ώστε να διασφαλίζεται ότι ο καταναλωτής δεν δεσμεύεται από την εν λόγω ρήτρα [35].

73. Τούτων λεχθέντων, σε περιπτώσεις όπως η υπό κρίση, η ιδιότητα και μόνον ως καταναλωτή ενός εκ των συμβαλλομένων δεν μπορεί να απαγορεύει σε εθνικό δικαστήριο να καλύψει το κενό που προκύπτει από την απάλειψη της καταχρηστικής ρήτρας με συμπληρωματική ρύθμιση, η οποία αποκαθιστά την ισορροπία μεταξύ των αμοιβαίων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μερών. Κατά το εθνικό δικαστήριο, τούτο θα μπορούσε να επιτευχθεί με το πάγωμα της συναλλαγματικής ισοτιμίας ως είχε κατά την ημερομηνία συνάψεως της συμβάσεως.

74. Πράγματι, όπως θα εξηγήσω κατωτέρω, ούτε το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 ούτε η σχετική με τη διάταξη αυτή νομολογία αντιτίθενται στην εξουσία αντικαταστάσεως της καταχρηστικής ρήτρας σε περιπτώσεις όπως η υπό κρίση.

75. Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί, καταρχάς, ότι η κρίση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Banco Español de Crédito [36], η οποία αποτελεί την αφετηρία της νομολογίας σχετικά με την απαγόρευση προσαρμογής της συμβάσεως από τον δικαστή, αφορούσε περίπτωση στην οποία η σύμβαση μπορούσε να διατηρηθεί σε ισχύ ακόμη και χωρίς την καταχρηστική ρήτρα. Για την περίπτωση αυτή, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προβλέπει ρητώς ότι η ρήτρα πρέπει να παραμείνει άνευ ετέρου ανεφάρμοστη. Επομένως, σε μια τέτοια περίπτωση δεν υπάρχει περιθώριο για άλλη έννομη συνέπεια.

30 Απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψη 60).

31 Βλ., συναφώς, σημεία 43 και 46 των παρουσών προτάσεων και απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψη 61).

32 Απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψη 68).

33 Απόφαση της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψεις 55 και 56).

34 Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές, ιδίως, στην απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819).

35 Αποφάσεις της 15ης Μαρτίου 2012, Pereničová και Perenič (C-453/10, EU:C:2012:144, σκέψη 30), της 30ής Μαΐου 2013, Jőrös (C-397/11, EU:C:2013:340, σκέψη 48), και της 21ης Απριλίου 2016, Radlinger και Radlingerová (C-377/14, EU:C:2016:283, σκέψη 101).

36 Απόφαση της 14ης Ιουνίου 2012 (C-618/10, EU:C:2012:349).

76. Περαιτέρω, είναι σκόπιμο να υπομνησθεί ότι η απαγόρευση προσαρμογής των συμβάσεων δικαιολογείται στη νομολογία από το ότι η δυνατότητα αυτή προσαρμογής θα εκμηδένιζε το αποτρεπτικό αποτέλεσμα που ασκεί στους επαγγελματίες το γεγονός ότι οι καταχρηστικές ρήτρες είναι άνευ ετέρου άκυρες. Πράγματι, θα εξακολουθούσε να υπάρχει για τους επαγγελματίες ο πειρασμός να χρησιμοποιούν τέτοιες ρήτρες, αν ο μόνος τους φόβος ήταν ότι η σύμβαση θα προσαρμοστεί, κατά το αναγκαίο μέτρο, από το εθνικό δικαστήριο [37]. Τούτο αντιβαίνει στον μακροπρόθεσμο σκοπό του άρθρου 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ο οποίος συνίσταται στην παύση της χρήσεως καταχρηστικών ρητρών.

77. Ωστόσο, η αιτιολογία αυτή δεν είναι πειστική σε μια περίπτωση όπως η υπό κρίση.

78. Συγκεκριμένα, πρώτον, στην περίπτωση αυτή ο δικαστής καλείται να απαλείψει τη ρήτρα και να καλύψει το συμβατικό κενό που προκύπτει μέσω ρυθμίσεως που θα εξασφαλίζει εύλογη εξισορρόπηση των συμφερόντων. Επομένως, το ζήτημα δεν είναι να περιοριστεί η ρήτρα, διά της ερμηνείας, στο μόνο επιτρεπτό περιεχόμενο και, κατά συνέπεια, να ληφθούν υπόψη, στον μέγιστο δυνατό βαθμό, τα συμφέροντα του επαγγελματία. Ακριβώς αυτού του είδους την προσέγγιση είχαν κατά νου τα αιτούντα δικαστήρια στις περιπτώσεις κατά τις οποίες το Δικαστήριο αρνήθηκε, μέχρι σήμερα, την προσαρμογή της συμβάσεως [38]. Πράγματι, σε κάθε μία από τις περιπτώσεις αυτές, ο δικαστής θέλησε να διατηρήσει σε ισχύ την καταχρηστική ρήτρα εν μέρει ή για ορισμένες περιστάσεις.

79. Αντιθέτως, στην υπό κρίση υπόθεση, το δικαστήριο πρέπει να λάβει δεόντως υπόψη την ιδιαιτέρως ευάλωτη θέση του καταναλωτή. Αντί να προσανατολιστεί μονομερώς στην πραγματική βούληση του χρήστη μιας προδιατυπωμένης ρήτρας, ο δικαστής καθορίζει τι θα είχε συμφωνηθεί καλόπιστα [39]. Με τον τρόπο αυτό αντικαθιστά την τυπική ισορροπία που εισάγει η σύμβαση μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών με ουσιαστική ισορροπία, αποκαθιστώντας την ισότητα μεταξύ των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αυτών. Αυτή ακριβώς όμως είναι, κατά τη νομολογία, η ratio legis του κανόνα του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 [40].

80. Δεύτερον, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η μόνη δυνατή εναλλακτική λύση, δηλαδή η ακύρωση της συμβάσεως στο σύνολό της, θα τιμωρούσε μονομερώς τον καταναλωτή. Επιπλέον, ο επιδιωκόμενος με τη ρήτρα σκοπός της μετακυλίσεως του συναλλαγματικού κινδύνου στον καταναλωτή θα συνέχιζε να επιτυγχάνεται [41]. Κατά συνέπεια, η ακύρωση της συμβάσεως στο σύνολό της δεν θα ήταν ικανή να αποτρέψει τον δανειστή από το να εξακολουθήσει να εισάγει τέτοιες ρήτρες στις συμβάσεις που προτείνει [42].

81. Ως εκ τούτου, διαπιστώνεται ότι η μόνη δυνατή εναλλακτική λύση έναντι της προσαρμογής της συμβάσεως, ήτοι η ακύρωσή της, δεν διασφαλίζει το αποτρεπτικό αποτέλεσμα. Συνεπώς, η προβαλλόμενη έλλειψη αποτρεπτικού αποτελέσματος δεν μπορεί να προβληθεί συγχρόνως ως επιχείρημα κατά της προσαρμογής της συμβάσεως. Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο καθόσον η συμπλήρωση της συμβάσεως, η οποία λαμβάνει υπόψη τα συμφέροντα του καταναλωτή, θα ήταν πράγματι εξόχως αποτρεπτική για τον επαγγελματία [43].

37 Απόφαση της 14ης Ιουνίου 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, σκέψη 69), της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 79), και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 54).

38 Αποφάσεις της 14ης Ιουνίου 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349), και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250), και διάταξη της 24ης Οκτωβρίου 2019, Topaz (C-211/17, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2019:906).

39 Βλ., σχετικά με το εν λόγω κριτήριο, αποφάσεις της 14ης Μαρτίου 2013, Aziz, (C-415/11, EU:C:2013:164, σκέψεις 68 και 69), και της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 57), και διάταξη της 22ας Φεβρουαρίου 2018, Lupean (C-119/17, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2018:103, σκέψη 30).

40 Πρβλ. σημείο 62 των παρουσών προτάσεων.

41 Πρβλ. σημείο 65 των παρουσών προτάσεων.

42 Πρβλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 83 και 84), και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 58).

43 Πρβλ. σημεία 78 και 79 των παρουσών προτάσεων.

82. Τέλος, ο κατηγορηματικός αποκλεισμός της εξουσίας του εθνικού δικαστή να καλύπτει τα συμβατικά κενά θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα να περιέλθουν οι καταναλωτές στις εθνικές έννομες τάξεις που αναγνωρίζουν καταρχήν μια τέτοια εξουσία σε δυσμενέστερη θέση απ' ό,τι οι άλλοι συμβαλλόμενοι. Πράγματι, σε περιπτώσεις όπως η υπό κρίση, το εθνικό δικαστήριο θα υποχρεούνταν, λόγω της ιδιότητας ενός συμβαλλομένου ως καταναλωτή, να ακυρώσει τη σύμβαση με όλες τις διαπιστωθείσες δυσμενείς συνέπειες, ενώ σε περιπτώσεις εκτός του δικαίου των καταναλωτών θα είχε τη δυνατότητα να αποκαταστήσει, μέσω συμπληρωματικής ρυθμίσεως, την εύλογη ισορροπία. Μια τέτοια λύση είναι ανεπιθύμητη τόσο από την άποψη της ίσης μεταχειρίσεως όσο και από την άποψη της προστασίας των καταναλωτών.

83. Κατά τα λοιπά, η λύση αυτή είναι σύμφωνη κατ' ουσίαν με τη λύση στην οποία κατέληξε το Δικαστήριο στην υπόθεση Abanca Corporación Bancaria και Bankia [44].

84. Πράγματι, με την απόφασή του στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι ένα εθνικό δικαστήριο δεν μπορεί να διατηρήσει εν μέρει σε ισχύ μια καταχρηστική ρήτρα [45]. Με τον τρόπο αυτό η ρήτρα θα περιοριζόταν στο ελάχιστο επιτρεπτό περιεχόμενο και ως εκ τούτου θα λαμβάνονταν μονομερώς υπόψη τα συμφέροντα του επαγγελματία [46]. Ωστόσο, έκρινε ότι το δικαστήριο θα μπορούσε να υποκαταστήσει την καταχρηστική ρήτρα με νομοθετική ρύθμιση που θεσπίστηκε το πρώτον μετά τη σύναψη της συμβάσεως [47]. Σε τελική ανάλυση, όμως, αυτό δεν είναι κάτι διαφορετικό από την κάλυψη από τον δικαστή του συμβατικού κενού που προκύπτει από την απάλειψη καταχρηστικής ρήτρας.

85. Συνεπώς, σε περιπτώσεις όπως η υπό κρίση, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 και η σχετική με αυτό νομολογία δεν αντιτίθενται σε μια τέτοια εξουσία του δικαστή.

86. Στο σημείο αυτό πρέπει, τέλος, να επισημανθεί ότι εναπόκειται στον εθνικό δικαστή να εκτιμήσει ποια ρύθμιση μπορεί να εξασφαλίσει εύλογη ισορροπία μεταξύ των εμπλεκόμενων συμφερόντων. Από τα ανωτέρω καταδεικνύεται ότι στο πλαίσιο του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 διαδραματίζουν ρόλο τόσο παράμετροι αφορώσες την προστασία των καταναλωτών όσο και παράμετροι κυρωτικού χαρακτήρα. Την ίδια στιγμή όμως το Δικαστήριο επισημαίνει την ανάγκη ουσιαστικής ισορροπίας. Τούτο συνεπάγεται ότι η ρύθμιση αυτή πρέπει να είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας, λαμβανομένων υπόψη όλων των παραγόντων που ασκούν επιρροή στη συγκεκριμένη περίπτωση.

87. Υπό το πρίσμα των προεκτεθέντων, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν αντιτίθεται στη δυνατότητα απαλείψεως από το εθνικό δικαστήριο μιας καταχρηστικής ρήτρας και αντικαταστάσεώς της με συμπληρωματική ρύθμιση η οποία αντικαθιστά την τυπική ισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών με ουσιαστική ισορροπία, αποκαθιστώντας κατά τον τρόπο αυτό τη μεταξύ τους ισότητα, όταν:

– η επίμαχη σύμβαση δεν μπορεί να διατηρηθεί σε ισχύ μετά την άνευ αντικαταστάσεως απάλειψη της καταχρηστικής ρήτρας,

– η ακύρωση της συμβάσεως θα συνεπαγόταν ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες για τον καταναλωτή, και

– δεν υφίσταται καμία ενδοτικού δικαίου εθνική διάταξη ή διάταξη που εφαρμόζεται σε περίπτωση σχετικής συμφωνίας των μερών που συμβλήθηκαν στην επίμαχη σύμβαση, με την οποία να μπορεί να αντικατασταθεί η απαλειφθείσα ρήτρα.

44 Απόφαση της 26ης Μαρτίου 2019 (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250).

45 Απόφαση της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 55).

46 Πρβλ. σημείο 78 των παρουσών προτάσεων.

47 Απόφαση της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 59).

VI. Πρόταση

88. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως του Curtea de Apel Cluj (εφετείου Cluj, Ρουμανία) ως εξής:

1. Το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, έχει την έννοια ότι συμβατική ρήτρα η οποία αποτελεί έκφραση νομοθετικά κατοχυρωμένης γενικής αρχής υπόκειται στις διατάξεις της οδηγίας αυτής, εκτός αν ο εθνικός νομοθέτης είχε την πρόθεση, μέσω της θεσπίσεως της οικείας νομοθετικής διατάξεως, να εξισορροπήσει το σύνολο των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών όσον αφορά το επίμαχο είδος συμβάσεως. Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να προβεί, συναφώς, στις αναγκαίες διαπιστώσεις.

2. Η προβλεπόμενη στο άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 επιταγή περί διατυπώσεως, κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, μιας περιεχόμενης σε σύμβαση δανείου που συνομολογήθηκε σε ξένο νόμισμα συμβατικής ρήτρας, η οποία επιρρίπτει εντέλει στον καταναλωτή τον συναλλαγματικό κίνδυνο, προϋποθέτει ότι ο καταναλωτής ενημερώνεται διεξοδικά για τις ενδεχομένως σημαντικές οικονομικές επιπτώσεις μιας τέτοιας ρήτρας για τις οικονομικές του υποχρεώσεις. Τούτο ισχύει ανεξαρτήτως του αν η συγκεκριμένως χωρήσασα υποτίμηση του επίμαχου νομίσματος μπορούσε να προβλεφθεί ήδη κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως. Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να προβεί, συναφώς, στις αναγκαίες διαπιστώσεις.

3. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται στη δυνατότητα απαλείψεως από το εθνικό δικαστήριο μιας καταχρηστικής ρήτρας και αντικαταστάσεώς της με συμπληρωματική ρύθμιση η οποία αντικαθιστά την τυπική ισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών με ουσιαστική ισορροπία, αποκαθιστώντας κατά τον τρόπο αυτό τη μεταξύ τους ισότητα, όταν, *πρώτον*, η επίμαχη σύμβαση δεν μπορεί να διατηρηθεί σε ισχύ μετά την άνευ αντικαταστάσεως απάλειψη της καταχρηστικής ρήτρας, *δεύτερον*, η ακύρωση της συμβάσεως θα συνεπαγόταν ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες για τον καταναλωτή και, *τρίτον*, δεν υφίσταται καμία ενδοτικού δικαίου εθνική διάταξη ή διάταξη που εφαρμόζεται σε περίπτωση σχετικής συμφωνίας των μερών που συμβλήθηκαν στην επίμαχη σύμβαση, με την οποία να μπορεί να αντικατασταθεί η απαλειφθείσα ρήτρα.